

Ævintýrasaga

Autor(en): **Óskarsdóttir, Svanhildur**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **59 (2017)**

PDF erstellt am: **27.05.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-858099>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Ein Dienst der *ETH-Bibliothek*

ETH Zürich, Rämistrasse 101, 8092 Zürich, Schweiz, www.library.ethz.ch

Ævintýrasaga

SVANHILDUR ÓSKARSDÓTTIR (REYKJAVÍK)

Ég lærði að lesa sumarið 1969, sama sumar og skiptineminn Jürg Glauser steig fæti á íslenska grund í fyrsta sinn, að mér er sagt. Hann var kominn til þess að setjast á skólabekk í Menntaskólanum í Reykjavík. Ég var á hinn bóginn ekki enn komin á skólaaldur en áhugi minn á bókum hafði vaknað. Vinur minn jafnaldra, sem bjó í sama húsi, var farinn að stauta og ég vildi ekki vera eftirbátur hans. Ég bað mömmu að kenna mér að lesa og það tókst henni á skömmum tíma með hinni alkunnu band-prjónsaðferð. Þegar kerfi bókstafanna hafði þannig lokist upp fyrir mér opnaðist óheftur aðgangur að undraheimi bókanna, en fram að þessu hafði ég vitaskuld verið upp á það komin að aðrir nenntu að lesa fyrir mig. Slíkt felur alltaf í sér málamiðlanir – það þarf að samræma bókmenntasmekk lesara og hlustanda – en með lestrar-kunnáttunni kom frelsi til að þjóna alfarið eigin lund. Og að lesa sömu bækurnar aftur og aftur ef svo bar undir án þess að nokkur fetti fingur út í það. Í heimilis-bókasafninu stöðvaðist radarinn ósjaldan við annað bindi *Pjóðsagna Jóns Árnasonar*, en það geymdi ævintýri. Ekki voru það síst stjúpusögurnar sem heilluðu mig, eins og ótal kynslóðir formæðra minna og forfeðra. Sagan af Fertram og Ísól björtu var í sérstöku uppáhaldi – “Gekk ég upp á gullskærum móður minnar” og allt það.

Á litla bæjarbókasafninu sogaðist ég á sama hátt ævinlega að einni og sömu bók: *Ævintýrum Æskunnar* sem komið hafði út tveimur árum fyrr. Ævintýrin voru frá ýmsum löndum Evrópu, sum alþekkt, til að mynda Mjallhvít, Öskubuska og Stíg-véla-kötturinn, en önnur óvenjulegri eins og írska sagan af Svarta þjófinum. Þetta voru íslenskar þýðingar Rúnu Gísladóttur á endursögnum Oxford-mannsins Rogers Lancelyn Green; bókfræðiupplýsingar í íslensku útgáfunni eru af skornum skammti en líklega var hér á ferð úrval úr bók hans *Once long ago: Folk and fairy tales of the world*, sem fyrst kom út árið 1962 (einnig gefin út með titlinum *Once upon a time*). Lancelyn Green var vinsæll barnabókahöfundur og þekktastur fyrir endursagnir sínar á gömlum sögum og sögnum. Ein fyrsta bók hans fjallaði um Artúr konung og riddara hringborðsins en síðar átti hann meðal annars eftir að endursega grískar goðsagnir og egypskar, að ógleymdum sögum úr norrænni goðafræði sem nutu óhemju vinsælda: *Myths of the Norsemen* kom fyrst út árið 1960 og hefur verið endurprentuð hvað eftir annað. Það má því leiða líkur að því, að á meðan ég sökkti mér ofan í *Ævintýri Æskunnar* á Bókasafni Seltjarnarness hafi ég átt jafnaldra í hinum enskumælandi heimi sem voru bergnumdir af *Snorra-Eddu* í búningi Lancelyn Green.

Kónsgdóttirin á Glerfjallinu

Einni sunni var fjall, sem var ör gler. Á miði þess var holl, sem var ör skáru gulli. Og hvart framan Hollina ox epíatrí, sem varr gullleip.

Fugursta kóngsdóttir i heimi bijo í höllum, og þar var hún að lafast við þar til karni meðan, sem teknist að komast upp sprekilettar og steppar hildar glerfjallins. Sá, sem næði gullleipi al treuu og tóku það kóngsdótturinni í súlunbergrann, levti hana ur Álegumnum, sem heldur henni á fjallum.

Kóngsmyri flakkst að ur allum atri til þess að bjarga kóngsdótturinni á glerfjallum, ening riddarar og nægur leintarmann, en engingu teknist að komast upp glerfjalli. Sunni hreipðu strax náður og tökumur sig eða handgrebsbruni, aðar komus tengra og léstu þa i fallinu og lágu eins og hrávinnunum um fallina festa svá fjallescentara.

Panning gekk þar til nærr voru hönn atinn síð.

sem ikvæði hóðin verði sem frestar til þess að vinnu kóngsdótturinni. Fingur hattyk tekur að hilla fjalli, fáttvel jeft þóin fjaloði stórkugt sem þau regnudu. Kóngsdótturin var svo fogar, að engingu gat látt hér tila að frestra less að vinnu hana, og nægur hugðu um allan færþónum, sem var geyndur í Hallarkjallaramuna á glerfjallum.

Brennur dogum aðin en arn spiv voru á enda runnum,

en kom riddari í gullkleðum til glerfjallans. Þeir

hjelptu inni ófáttum og ekki ófáttum.

Þar nán hann staðar, meiri hestinum rölega og reið miður aðrar játtaðveidlega sem veri hann á síðum vegi.

Morgunnun etti þeysti hann upp fjallit afur, og tófraschiturnar heldu þeó honum og hestinum fast við fjallit eins og daginn aður. Lengi hélt hann stóðugt upp á vör, og næistar flugu undan höfum hestins. Allir riddarir, sem voru við fjalliturnar, hofðou á meid undrun og addiðum í svipum.

Nu var hinn vett að komast að eplarénu. Óg cinnið þá kom önnun, sem vor vörður á glerfjallini, þjórandi í loftini, þenir tyrr framan hann. Hestinum hringgabbi, rykti til höldum og missi lafnegið og heó hestunum og riddarinnum runnu niður fjallit ó fullt. Ferð og lágur andarakta stóð meðan við retur fjallins.

Nu var aðeins eim dragur eftir, þar til vonlast var að revna frækar að vinnu kóngsdótturina. Óg var en enginn, sem gat ráða til þess að glerfjallit. Þó var enni sem langað til þess að reyna sig. Það var fáttvel skerðingasmáðurinn. Hann halði báind í skögum við fjallit óllar evi.

Fra barnesku hevði hann náður sina og fóður með sér kóngsdótturinni lagi að glerfjallini, og hann halði ákvæði að fona ólu til þess að eingast hana.

Hann fór inni í skögum og veiddi þar gaupum, skar af henni beittar klærnar og testi þær að hender sinar og tictur.

Síðan fór hann að Mikra upp flertjaliðs af miklu hugræks og hélri seti fósum með klónum. En þetta var erfðanum um hann heft, og þeir hann var kominn hella leið, var hann orðin svo breytur, að honum komst ekki lengra. Hann var svo mafitann, að honum töfst reit að halda set fósum. Hann lyfni höldum og sí þá gríholllina og eplaréð í óra fjar-

Opna (bls. 108-109) úr Ævintýrum Æskunnar: "Kónsgdóttirin á Glerfjallinu" með mynd eftir Vojtěch Kubášta (Ljósm. Jóhanna Ólafsdóttir)

Mér þótti gaman að kynnast ævintýrum sem voru frábrugðin þeim íslensku en annað réði þó ef til vill meiru um dálæti mitt á ævintýrasafni Lancelyn Green: Í *Pjóðsögum Jóns Árnasonar* voru engar myndir en í *Ævintýrum Æskunnar* voru dásamlegar myndir á hverri einstu opnu sem juku heldur en ekki aðdráttarafl bókarinnar. Listamaðurinn hét Vojtěch Kubašta og var fæddur í Vínarborg árið 1914, þaðan sem móðir hans var, en ólst upp í Prag. Hæfileikar hans komu snemma í ljós – sem barn var hann síteiknandi og varð einstaklega flinkur og hraðvirkur teiknari. Hann menntaðist sem arkitekt en starfaði lengst af sem grafiskur hönnuður og myndskreytir. Kubašta er nú á dögum þekktastur fyrir hreyfimyndabækur sínar. Hann var frumkvöðull í hönnun slíkra barnabóka þar sem heilu leikmyndirnar spretta upp í þrívidd þegar bókunum er flett og hægt er að hreyfa hluta myndanna með því að toga í flipa, snúa pappahjóli og svo framvegis. Hæfni og útsjónarsemi Kubašta við hönnun bókanna byggðist áreiðanlega sumpart á reynslu hans af því að gera leikmyndir fyrir brúðuleikhús. Tékknesk brúðuleikhúshefð stóð með blóma um miðja 20. öld og sýningarnar byggðust oftar en ekki á ævintýrum. Kubašta sótti fyrir myndir leikmyndanna meðal annars í þorp og landslag í sveitum Tékkóslóvakíu, ekki síst í Suður-Bæheimi þangað sem hann átti ættir að rekja, en áhrifin komu víðar að. Hann átti gjöfult samstarf við listfræðinginn Otakar Štorch-Marien fyrir bókaforlagið Aventinum í Prag og traust þekking á lista- og menningarsögu kom honum iðulega að notum við myndlýsingar bóka. Kubašta kom sér með tímanum upp bóka- og skjalasafni með alls kyns blöðum, úrklippum og bókum þangað sem hann gat sótt sér innblástur.

Myndirnar í *Ævintýrum Æskunnar* bera þessum fjölbreyttu áhrifum vitni því þær eru alls ekki allar með sama yfirbragði. Við kímnisögurnar gerir Kubašta oft myndir af sveitalubbum eða rjóðum heimasætum í grófgerðu umhverfi. Með öðrum sögum þarf að sýna hallir og kastala og þá hefur listamaðurinn getað sótt í reynslu sína af því að teikna glæsibyggingar í Prag. Slikar myndir gerði hann á yngri árum og seldi ferðamönnum og síðar myndskreytti hann bækur um sögu borgarinnar. Hann var ákafur Mozart-aðdáandi og gaf árið 1956 út möppu með tólf myndum af stöðum í Prag sem tengdust veru tónskáldsins þar. Hirðlíf 18. aldar svífur enda sums staðar yfir vötnum í *Ævintýrum Æskunnar* – þar má sjá íburðarmiklar veislur þar sem gestirnir skarta umfangsmiklum silkikjólum og fínustu parrukum. En Kubašta var ekki bundinn við Mið-Evrópu, þjóðlegum tilbrigðum annars staðar frá bregður líka fyrir í myndunum: þannig eru stúlkurnar í norska ævintýrinu um höllina Soría Moría klæddar í *bunad* og í spænsku sögunni Lífsvatnið sést aftan á *bolero-jakka*.

Það rann ekki upp fyrir mér fyrr en áratugum síðar, að í *Ævintýrum Æskunnar* hef ég líklega í fyrsta sinn séð bjarma fyrir hinni glæstu hefð evrópskra miðalda-handrita – hefð sem Jürg Glauser hefur kynnt fyrir mörgum okkar með því að fylgja okkur í bókasafnið ómetanlega í Sankt Gallen. Í sumum mynda sinna velur Kubašta nefnilega að setja söguhetjurnar niður í umhverfi og stíl sem sprottin eru úr myndheimi miðalda. Dæmi um þetta eru myndirnar sem fylgja pólska ævintýrinu um kóngsdótturina á Glerfjallinu. Riddararnir sem reyna að komast upp á fjallið eru í brynjum með fjaðraskúfa, þeir bera skildi og gunnfána og reiðtygin eru skrautleg.

Uppi á fjallinu er kastali kónagsdóttur þar sem hún sést í turnherbergi sínu en fyrir utan er virkisveggur með öðrum turni, minni. Það er ekki eiginleg fjarvídd í myndinni frekar en í lýsingum miðaldahandrita og hestarnir og riddararnir sjást allir frá hlið. Margt í þessu minnir á rómaðar myndir í Codex Manesse, kvæðasafninu stórkostlega sem nú er í bókasafni háskólans í Heidelberg (Cod. Pal. germ. 848) og mér finnst trúlegt að Kubašta hafi átt bók með myndunum í safni sínu. (Nú á dögum er hægt að sjá allt handritið á vef bókasafnsins.) Það er einkum myndin á blaði 43v sem ég hef í huga. Hún sýnir engan annan en landa afmælisbarnsins, Werner von Homberg skáld og greifa frá Rapperswil, sækja að kastala með flokki riddara. Yfir virkisvegginn má sjá fagrar frúr í turngluggum. Codex Manesse sá ég fyrst þegar ég var eins konar skiptinemi á sumarnámskeiði í Heidelberg. Ég hafði aldrei séð svona handrit – eins og allir vita eru íslensk handrit heldur fátæk að myndlýsingum – og myndirnar vöktu með mér tæra gleði, þá sömu og fyllti barnshugann forðum þegar myndir Kubašta stöfuðu ljóma sínum af síðum *Ævintýra Æskunnar*.

Heimildir

- Aðalheiður Guðmundsdóttir. 1995. "Stjúpur í vondu skapi", *Tímarit Máls og menningar*, 56: 25-36.
- Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri* II. 1954. Safnað hefur Jón Árnason. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna (Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga).
- [Lancelyn Green, Roger.] 1967. *Ævintýri Æskunnar*. Rúna Gísladóttir íslenzkaði. Teikningar V. Kubasta (Reykjavík: Barnablaðið Æskan).
- Rubin, Ellen G. K. 2005. "The Life and Art of Vojtěch Kubašta (1914–1992)", in *Pop-ups, Illustrated Books, and Graphic Designs of Czech Artist and Paper Engineer, Vojtěch Kubašta (1914–1992)*, ed. James A. Findlay and Ellen G. K. Rubin (Fort Lauderdale, Florida: Bienes Center for the Literary Arts), bls. 23-41.
- Universitätsbibliothek Heidelberg. Cod. Pal. germ. 848: Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse) <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848>. Sótt 15. ágúst 2016.